

HANNA LIBERSKA

Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną Instytutu
Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ROLA IDENTYFIKACJI Z RODZICAMI DLA ROZWOJU DZIECKA W OKRESIE DOJRZEWANIA

W okresie dorastania młody człowiek realizuje specyficzne zadania rozwojowe. Należą do nich m.in.: uzyskanie względnej niezależności od rodziców, zaprojektowanie własnej przyszłości zawodowej, wejście w satysfakcjonujące stosunki z rówieśnikami płci odmiernej czy zaakceptowanie własnego typu fizycznego (Petersen, 1988). Efektywne poradzenie sobie z tymi zadaniami jest warunkiem wejścia w świat ludzi dorosłych. Jednak sprostanie im wymaga od dojrzewającej jednostki pokonania wielu trudności i zaangażowania sił fizycznych i psychicznych. Oprócz trudności związanych z koniecznością wywiązania się z zadań rozwojowych, przypisanych okresowi dorastania, dziewczęta i chłopcy napotykają każdego dnia wiele problemów, z którymi muszą sobie poradzić – a dotyczą one m.in. sytuacji szkolnej, domu rodzinnego, bądź stosunków w kręgu rówieśniczym. Strategie radzenia sobie z trudnościami stosowane przez młodych ludzi cechują się zróżnicowanym stopniem skuteczności a ich dobór zależy nie tylko od specyfiki problemu, ale i od cech podmiotu. Ważny wpływ na wybór tych strategii wywierają też inni ludzie, a w szczególności rodzice. Oddziaływanie rodziców na postępowanie córek i synów może być zarówno świadome i celowe, jak i niezamierzone (Grygielski, 1999).

W zależności od specyfiki problemu oddziaływania rodzicielskie mogą wzmacniać lub hamować efektywność procesu radzenia sobie

z trudnościami przez młodego człowieka (*Grzelak, Nowak, 2000*). Bliskość stosunków łączących rodziców i ich dorastające dzieci jest podstawą identyfikacji. Pojęcie identyfikacji jest tu rozumiane jako tendencja do bycia takim samym, jak osoba będąca dla podmiotu nie tylko obiektem pozytywnych silnych uczuć, ale i wzorem postępowania (*Bandura, Walters, 1968; Aronson, 1995*). Im silniejsze poczucie przynależności do rodziny żywi dojrzewająca jednostka, tym większy jest wpływ członków rodziny – w tym rodziców – na jej zachowanie. Model, jakim dla dorastającego człowieka są jego rodzice, oddziałuje zarówno na kształtowanie się cech jego osobowości, jak i na sposób wywiązywania się z ról społecznych – w tym ról małżeńskich i rodzicielskich (*Harwas-Napierata, 1996*). Silna identyfikacja młodzieży z rodzicami stwarza podstawy dla uformowania tożsamości młodego człowieka „na wzór i podobieństwo” kogoś z rodziców. W wielu przypadkach rodzice stają także przed szansą ukształtowania jednostki efektywnej – doznającej w życiu częściej sukcesów niż porażek – a to na drodze przekazania swym córkom i synom skutecznych sposobów radzenia sobie z różnorodnymi trudnościami, w jaki obfituje nie tylko okres dojrzewania. Reasumując – rodzice funkcjonujący jako modele, z którymi identyfikują się dorastające córki i synowie – spełniają kluczową rolę w przygotowaniu swych dzieci do dorosłości.

Jednak w okresie dorastania krąg osób, które mogą stać się modelami dla dojrzewających jednostek wydatnie się rozszerza. Coraz większy wpływ na rozwój osobowości i zachowanie dorastających dziewcząt i chłopców zaczynają wywierać rówieśnicy. Nasilające się więzi z rówieśnikami nie muszą jednak prowadzić w sposób konieczny do zablokowania transmisji wpływów rodzicielskich na postępowanie dojrzewającej córki czy syna. W wielu przypadkach niebezpieczeństwo osłabienia roli domu rodzinnego dla rozwoju młodzieży sprowadzają sami rodzice, którzy nie wykazują wystarczającej wrażliwości na potrzeby swoich dzieci i nie dostosowują swego postępowania do zmian psychicznych i fizycznych przebiegających u dojrzewających jednostek. Skuteczne rozwiązanie tej kryzysowej często sytuacji rodzinnej jest możliwe m.in. na drodze zmodyfikowania postaw rodziców wobec dorastających córek i synów. Postawy rodzicielskie powinny ewoluować w taki sposób, aby umożliwić efektywne radzenie sobie z zadaniami rozwojowymi w kolejnych okresach życia dziecka (*Tyszkowa, 1990; Harwas-Napierata, 1996*). Taka modyfikacja postaw jest zresztą ważnym zadaniem rozwojowym dla samych rodziców. Oznacza to, że wpływ matek lub ojców na zachowanie dorastających dzieci nie musi ulec drastycznemu ograniczeniu ani nawet zanikowi na rzecz innych wpływów społecznych – o wątpliwej niekiedy wartości (*Coleman, 1980*).

Materiał i metoda. Zasadniczy problem podjęty w niniejszym opracowaniu dotyczy znaczenia identyfikacji z rodzicami dla percepcji trudności w różnych sytuacjach życiowych i postępowania mło-

dzieży w przypadku ich napotkania. Głównym celem badań było poznanie roli identyfikacji z rodzicami dla zachowania dziewcząt i chłopców w sytuacjach trudnych, charakterystycznych dla okresu dorastania. Oczekiwano, że im wyższy jest stopień identyfikacji dorastającej jednostki z rodzicami, tym rzadziej ocenia ona sytuacje, w których się znajduje, jako trudne. Ponadto w oparciu o przegląd literatury przedmiotu oczekiwano, iż wpływ identyfikacji dorastających dziewcząt i chłopców z ich rodzicami na efektywność radzenia sobie z trudnościami zmienia się w toku dorastania (Bandura, Walters, 1968; Younis, Smollar, 1985; Obuchowska, 1996). W badaniach zastosowano kwestionariusze i skale ocen a także rozmowę psychologiczną. Kwestionariusz wykorzystano do rozpoznania sytuacji, które najczęściej stwarzają dorastającym trudności oraz sposobów radzenia sobie z trudnościami stosowanych przez badaną grupę młodzieży. Natomiast skale ocen posłużyły do ustalenia siły identyfikacji dziewcząt i chłopców z rodzicami (Palmonari, 1991). Rozmowa psychologiczna dostarczyła danych dotyczących oceny przez młodzież doświadczeń przekazanych przez rodziców, które badani wykorzystywali dotychczas w rozwiązywaniu różnych trudności.

Badaniami objęto 100 osób należących do dwóch grup wiekowych: 12-13-latków oraz 15-16-latków. Wszyscy badani byli uczniami szkół podstawowych i liceów z terenu Poznania. Badania przeprowadzono w 2001 roku.

Wyniki badań. Analiza jakościowa wyników badań pozwoliła rozpoznać główne rodzaje trudności, na jakie napotyka dorastająca młodzież. Okazało się, że dorastający najczęściej borykają się z trudnościami natury finansowej (74% badanych). Nieco rzadziej napotykają na trudności w nauce (54% badanych) i w atrakcyjnym spędzeniu czasu wolnego (52%). Trudności w relacjach z rodzicami zgłosiła niemal połowa badanych (43%), jednak jeszcze większa liczba dorastających napotyka na trudności w stosunkach z rówieśnikami płci odmiennej (47%). Stosunkowo mniej liczna była grupa badanych, którzy przeżywali trudności związane ze skonstruowaniem planów życiowych (33%). Natomiast najrzadziej sygnalizowano występowanie trudności w stosunkach z kolegami tej samej płci (28%). Zgodnie z oczekiwaniami okazało się, że w toku dorastania dziewczęta i chłopcy coraz częściej znajdują się w sytuacjach, które oceniają jako trudne.

Analiza ilościowa wskazała też na występowanie istotnych różnic dotyczących rodzajów trudności odczuwanych przez grupy młodzieży charakteryzujące się odmienną siłą identyfikacji z rodzicami ($\chi^2 = 19.295 > \chi^2_{\alpha}$ na poziomie $\alpha = 0,01$).

W sposób najdobitniejszy istotne różnice przejawiają się w częstotliwości występowania sytuacji trudnych w sferze stosunków łączących dorastającego zarówno z rodzicami, jak i z rówieśnikami tej samej płci, jak też dotyczą możliwości spędzenia czasu wolnego. Okazało się też, że młodzież o silnej identyfikacji z rodzicami znacząco częściej napo-

tyka na trudności w relacjach z rówieśnikami zarówno tej samej płci, jak i płci odmiennej. Natomiast ta grupa badanych wyraźnie rzadziej doświadcza trudności w sferze stosunków z rodzicami, rzadziej też skarży się na kłopoty związane ze zdobyciem pieniędzy („kieszonkowe”) i rzadziej napotyka na trudności z wypełnieniem czasu wolnego w sposób zgodny z własną wolą – w odróżnieniu od młodzieży o słabej identyfikacji z rodzicami. Jednak obie grupy młodzieży – niezależnie od siły z jaką identyfikują się ze swymi rodzicami – z równą częstością napotyka na trudności w sprośaniu wymaganiom szkolnym. Na szczególną uwagę zasługuje wynik wskazujący na występowanie różnic w częstości występowania zachowań dewiacyjnych młodzieży w zależności od siły z jaką identyfikuje się ona z rodzicami. Szczegółowa analiza danych pokazuje, że młodzież silnie identyfikująca się z rodzicami rzadziej przejawia zachowania dewiacyjne od młodych ludzi, którzy słabiej identyfikują się z rodzicami. Zatem silna identyfikacja z rodzicami zmniejsza niebezpieczeństwo patologizacji rozwoju dorastającej jednostki (o ile nie pochodzi ona z rodziny dewiacyjnej). Analiza profili ilustrujących hierarchie częstości podstawowych sfer trudności na jakie napotyka młodzież zarówno o silnej, jak i o słabej identyfikacji z rodzicami wskazuje na zachodzenie wyraźnych zmian w toku dorastania (współczynnik $r_{ps} = 0$, co oznacza małe podobieństwo profili, *Brzeziński*, 1978). Całość rezultatów wskazuje, że w miarę dorastania dziewczęta i chłopcy borykają się z coraz większą liczbą trudności. Jednak w przypadku młodzieży o niskiej identyfikacji z rodzicami przyrost liczby trudności jest o jedną piątą większy niż w przypadku młodzieży o silnej identyfikacji z rodzicami.

Tabela I: Częstość występowania różnych trudności wśród dorastającej młodzieży o odmiennej sile identyfikacji z rodzicami

RODZAJ TRUDNOŚCI:	W GRUPIE O SŁABEJ IDENTYFIKACJI Z RODZICAMI (w%)	W GRUPIE O SILNEJ IDENTYFIKACJI Z RODZICAMI (w%)
– Brak pieniędzy	82	66
– Kłopoty z nauką	54	54
– Kłopoty z czasem wolnym	66	38
– Stosunki z rodzinami	62	24
– Stosunki z rówieśnikami płci odmiennej	42	52
– Stosunki z rówieśnikami tej samej płci	18	38
– Plany na przyszłość	32	34

Rezultaty badań pozwoliły też rozpoznać najbardziej charakterystyczne strategie radzenia sobie z trudnościami stosowane przez dorastających o odmiennej sile identyfikacji z rodzicami. Otóż okazało się,

że młodzież silnie identyfikująca się z rodzicami w obliczu trudności preferuje – spośród strategii racjonalnych – powtórna analizę sytuacji i ponawia wysiłki skierowane na samodzielne rozwiązanie zadania. W przypadku kolejnej porażki dorastający z tej grupy często deprecjują ważność celu i rezygnują z niego. W ten sposób próbują zmniejszyć niebezpieczeństwo ponownego niepowodzenia a w dalszej konsekwencji minimalizują zagrożenia dla samooceny. Spośród mało konstruktywnych strategii młodzież z omawianej grupy szczególnie często wybiera zachowania prowadzące do izolacji społecznej. Natomiast w przypadku dłuższego pozostawania w sytuacji trudnej można zaobserwować takie relacje emocjonalne jak płacz. Płaczący dorastający prowokuje swych rodziców do podjęcia działań skierowanych na usunięcie trudności, z którymi sam nie może sobie poradzić. Zatem takie zachowanie – z punktu widzenia dorastającej jednostki – okazuje się skuteczne, gdyż pozwala „wyjść zwycięsko” z sytuacji trudnej.

Natomiast młodzi o słabej identyfikacji z rodzicami spośród strategii zmierzających do pokonania trudności preferują powtórzenie tego samego sposobu rozwiązania lub poszukują pomocy u przyjaciół. Obie te strategie pozwalają dorastającym zachować niezależność od rodziców – choć nie dają pewności sukcesu. W przypadku niemożności efektywnego poradzenia sobie z kłopotami u osób z tej samej grupy pojawiają się objawy silnego zdenerwowania lub złości. W obu grupach młodzieży wraz z wiekiem zaznacza się tendencja do umocnienia preferowanych strategii radzenia sobie z trudnościami (tabela II).

Tabela II: Strategie radzenia sobie z trudnościami przez dorastającą młodzież o odmiennej sile identyfikacji z rodzicami

RODZAJ STRATEGII	W GRUPIE O SILNEJ IDENTYFIKACJI Z RODZICAMI	W GRUPIE O SŁABEJ IDENTYFIKACJI Z RODZICAMI
Płacz	2.6	1.9
Złość	2.2	2.7
Analiza problemu	2.8	2.9
Modlitwa	1.7	1.7
Zdenerwowanie	3.0	3.3
Ponawianie prób rozwiązań	3.1	2.4
Przewartościowanie	2.6	2.1
Sięganie po alkohol	1.3	1.7
Zażywanie narkotyków	0.8	1.5
Izolowanie się od ludzi	2.3	1.9
Rozmowa z przyjacielem	2.3	2.5
Rozmowa z rodzicami	2.2	1.8
Rozmowa z rodzeństwem	1.7	1.9
Rozmowa z kimś obcym	1.5	1.5

Podsumowanie. Całość wyników potwierdziła oczekiwania dotyczące istotnej roli identyfikacji z rodzicami dla regulacji zachowania młodzieży w sytuacjach trudnych. Silna identyfikacja z rodzicami w obliczu trudności specyficznych dla okresu dorastania pełni funkcję buforową.

Po pierwsze: zmniejsza ryzyko napotkania przez młodego człowieka wielu rodzajów trudności – z wyjątkiem sfery stosunków z rówieśnikami (!). W miarę dorastania nasila się pozytywna rola silnej identyfikacji z rodzicami – co przejawia się m.in. w poprawie relacji społecznych łączących dorastającą jednostkę z rówieśnikami. (Jednak nasilają się konflikty z rodzicami – przede wszystkim w związku ze sposobem spędzania czasu wolnego).

Po drugie: silna identyfikacja z rodzicami zmniejsza niebezpieczeństwo wystąpienia u młodzieży zachowań dewiacyjnych. Dorastający rzadziej sięgają po alkohol lub narkotyki, rzadziej też okazują agresję, chuliganią czy też uciekają w sferę doznań erotycznych. Reasumując, silna identyfikacja z rodzicami jest nie tylko czynnikiem ułatwiającym młodzieży efektywne poradzenie sobie z rozlicznymi trudnościami okresu dorastania, ale i czynnikiem ograniczającym zagrożenia dla prawidłowego przebiegu rozwoju młodego człowieka.

BIBLIOGRAFIA

1. Aronson E. (1995): Człowiek istota społeczna. Warszawa, PWN. – 2. Bandura A., Walters R.H. (1968): Agresja w okresie dorastania. Warszawa, PWN. – 3. Brzeziński J. (1978): Elementy metodologii badań psychologicznych. Warszawa, PWN. – 4. Coleman J.C. (1980): Friendship and the peer group in adolescence. In: J. Adelson (ed.): Handbook of adolescent psychology. New York. Wiley. – 5. Grygielski M. (1999): Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami. Lublin. TN KUL. – 6. Grzelak J.E., Nowak A. (2000): Wpływ społeczny, W: J. Strelau (red.): Psychologia. T.3. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. – 7. Harwas-Napierała B. (1996): Przygotowanie młodzieży do dorosłości: niektóre uwarunkowania rodzinne. W: Człowiek i Społeczeństwo, t. XIV, – 8. Obuchowska I. (1996): Drogi dorastania, Warszawa, WSiP. – 9. Petersen A.C. (1988): Adolescent development. Annual Review of Psychology. 39. – 10. Tyszkowa M. (1990): Rodzina, doświadczenie i rozwój jednostki. W: M. Tyszkowa (red.): Rodzina a rozwój jednostki. Poznań.
11. Younis J., Smollar J. (1985): Adolescent relations with mothers, fathers and friends. Chicago. Chicago University Press.